

בעזה"י

ספר חסידים

לרבינו יהודה החסיד

עם

ביאורים וצייונים

מאת כבוד אבינו הרב הגאון המובהק
צדיק תמים, חובר חיבורים מחוכמים
מוהר"ר שבתאי שלמה וויגדער זצלה"ה

סימנים:

א - יח

יו"ל לקראת יומא הילולא
כ"א שבט תשפ"ג
פה עיה"ק ירשלים תובב"א

פתח דבר

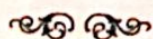
ישמחו הצאצאים ויגילו התלמידים בהופעת ספרא דצניעותא הדין, מתוך חיבורו הנכבד של אאמו"ר הגאון זצלל"ה על הספה"ק **ספר חסידים**, אשר ברוב עיונו העלה ורשם בכת"י **ביאורים יקרים וציונים נחמדים**, ואשר ממנו משתקפת אפס מעט מרוחב ידיעתו וסוד בינתו ברחבי הש"ס ופוסקים.

בביאורים וציונים אלו נמצאים "ביאורים" יקרים לדברי הספר חסידים, הערות על הספר, משא ומתן במפרשי ספר חסידים שקדמוהו וישובים לקושיותיהם, ולפעמים בענוותנותו אינו אלא מעתיק דברי המפרשים ופירושיהם.

עם זה הכין ופעל אאמו"ר זצ"ל ברוחב בקיאותו "ציונים" לספרי הראשונים, השולחן ערוך ונושאי כליו, כאשר דבריהם מסכימים או אינם מסכימים לדברי רבינו בהלכה ובשאר ענינים. ולפעמים ציין אף פרטי חידושי דינים מספרי האחרונים בהנושא שהספר חסידים דן עליו.

גם ה"סיכום" שבסוף הסימן הוא מעשה ידי יוצר - אאמו"ר זצ"ל. שבסוף כל סימן וסימן עשה סיכום נמרץ לספר חסידים עם מה שכתב הוא בביאורים וציונים בסימן ההוא, והוא קיצור נפלא לזכרון.

עד הנה עזרוני השי"ת בהוצאה - ליקוטים יקרים מ"ספר חסידים" זעיר שם זעיר שם, עתה באתי בעזרת השי"ת להוציא לאור על הסדר מתחילת הספר עד סימן י"ח.

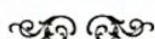
כבר מילתי אמורה מכבר בכללי הספר בראש הספר שמורות עיני והנני חוזר על כללים נחוצים בקצרה.

פנים הספר הוא לבעל ספר חסידים וע"ז עשה לו אאמו"ר זצ"ל ביאורים וציונים לבאר כל דבר הטעון ביאור, ואח"כ עשה לו סיכום כדרכו בשאר ספריו אשר חיבר, למען ידעו המעשה אשר יעשון, אך בספרנו סידרתים מיד אחר דברי הספר חסידים. אמנם יש לדעת שהרבה פעמים מובא בהסיכום מה שלא נזכר בספר חסידים, והם ממה שנתבאר בהביאורים וציונים, לכן בכל מקום ספק יש לעיין שם.

כשאמו"ר זצ"ל מזכיר **הפירוש** כוונתו להפירוש שנדפס ביחד עם פי' מקור חסד. וכשהוא מזכיר את **המפרש הגדול** כוונתו להפירוש שנדפס ביחד עם פי' ברית עולם, ובדפוס חדש נקרא פירוש קדמון.

אף שכבוד אאמו"ר זצ"ל השתדל שיהא הלשון מובן לכל אחד, אעפ"כ לפעמים מרוב גאונותו כתב בקיצור וסמך על המעיין שיבין כוונתו, לכן באתי למלאות את דבריו באיזהו מקומות הנצרכים, וכל מה שהוספתי שמתי בסוגריים כזה [ ].

בהיותינו עסוקים בדברי תורתו מן הראוי והנכון לספר אפס קצהו צדיק מה פעל, כדי שיהא בעל השמועה עומד לפניו.

ואף שמפורסם גודל צדקתו במעשים טובים עכ"ז ראיתי לנכון כעת עתה להביא מגודל שקידתו ועוצם אהבתו, התמדתו, ומסירת נפשו על התורה הקדושה, שזה היה משוש כל חייו בכל אבריו וגידיו מימי נעוריו עד סוף ימיו

כל באי ביתו ובצל קורתו ראו איך שלא היה אצלו מציאות של ביטול זמן, בתורת ה' היה חפצו, כי הוא חייו ואורך ימיו.

קיים בעצמו אדם כי ימות באוהל, הוא המית את עצמו כפשוטו ביגיעה ברתת וזיע, כשהיה משתקע בתורה היה מתעצם עם קדושת התורה וכל העולם היה מתבטל.

היה לומד תורה מתוך הדחק ומתוך יסורים ומכאובים בלתי נסבלים, ושום דבר לא הפריע לו, קור וחום גשם וקיץ יום ולילה לא ישבותוהו מלימודו

כמו כן לא נתן לשום הפרעות לגשת אליו, היה יכול לשבת בחדר מלא רעש, בני אדם משוחחים ועסוקים בדבריהם, והוא באחת ומוי ישיבנו, אוטם אזניו מכל חולין ובתורת ה' יהגה.

כבר משנות נעוריו היתה התמדתו ושקידתו בתורה עד להפליא. חביריו בישיבה מעידים על התמדתו המרובה, שמעולם לא ראו אצלו שום דבר רק שקוע בלימודו, ומרוב שקידתו לא מצא אצלו מקום שום דבר גשמי, ובעת האכילה הלך לאכול ומיד שב למקומו, וכן כמעט שלא ראו אותו עולה על יצועו, וכל אחד בישיבה ידע שחוץ מלימוד התורה אין מה לדבר עמו. כן בחר לעצמו כמה מבתי המדרש של השכונה ושם ישב ספון ושקוע בתורה יומם ולילה שעות על גבי שעות הרחק מעין רואים.

הרה"ג ר' משה מענדל ווינקלער זצ"ל בכל פעם שפגשתי בו אמר לי בדרך צחות זאג דיין טאטע איך וועל עם קיין מאהל נישט מוחל זיין, ווייל ער האט מיר נישט געלאזט שלאפן. מתוך שקול התורה היה נשמע מרחוק באישון לילה. זאת היתה בעת אשר למד בנתניה בישיבת הגה"ק מצאנו קלונבורג זצ"ל בעת היותו בחור בגיל טז בערך.

סיפר לי הרה"ג ר' חיים ראזנבערג שליט"א שבימי בחרותו נסע בכל יום על הרכבת מעיר מגוריו בראנקס לישיבה שלמד שם באיסט סייד, וגם להבחל"ח אאמו"ר זצללה"ה נסע לישיבה שלמד הוא, והרבה פעמים איתרמי שנסעו ביחד. וזוכר שאאמו"ר בעת שהיה בחור צעיר כבן י"ג-י"ד, מרוב אהבת התורה שבער בקרבו, קבע לעצמו על הרכבת שיעור במסכת עבודה זרה כסדרן. כך התעמק בדברי הגמרא מבלי להביט אנה ואנה בראש כל חוצות.

לא ביטל שום זמן, הוא היה נוסע ולומד, הולך ולומד, עושה עסקיו ומשוחח בלימוד, ובכל עת ובכל שעה כל כולו תורה.

סיפר לי גיסי הרה"ח שלום שליט"א שלקח אותו פעם בנסיעה לעיר מאנטריאל, והנסיעה ארכה כמו שש שעות לא מש מתוך ספרו כל אותו הדרך, שהרי לימוד התורה היא מן המצות תמידיות.

גם בעת אשר היה מרביץ תורה בישיבת חתן סופר בעת ההפסקה לא עסקו המג"ש באותו שעה בדברי סרק ובוקי וסרוקי רק בדברי תורה, סיפר לי אחד מהמלמדים באותה תקופה שעדיין חקוק בזכרוננו הקולות שנשמעו בחוץ מתוך חדר המלמדים בעת עסקם בפלפולי אורייתא, היה פעם שהיה סכסוך אודות פשט אחד כמדומה לי שהיה בדברי המהרש"א וראו בביטול על דברי אאמו"ר זצ"ל, עד שאמר אחד הרי הגאון הדור ר' משה פיינשטיין זצ"ל גר פה בסמוך הבה נשאלה אותו הצדק עם מי, וענה ר' משה כדברי אבא ומאז נזהרו בכבודו כשראו מי העומד לפנייהם.

נתקיים אצלו אמרם ז"ל (יומא פו.) עה"כ ואהבת וגו' שיהא שם שמים מתאהב על ידך, וכמו שסיפר הגה"צ רבי חיים פלאהר שליט"א ראה"כ זכרון מנחם - מאנסי יצ"ו, שבתקופה שלמדו בכולל שמחוץ לעיר, שמדי יום ביומו הי' נוסע עם לבחל"ח אאמו"ר זצ"ל להכולל, ופעם איתרמי שנפגשו עם יהודי שלא היה שומר תורה ומצוות ונסעו עמו להכולל, והלה אמר להם שנוסע בכל יום בדרך זו והואיל ליקח אותם בכל יום עם הרכב שלו, ועל אם הדרך לא שוחחו עמו רק עסקו ביחד בריתחא דאורייתא, וביום מן הימים ראו שאיש ההוא קיבל עליו עול התורה והמצוות, וכאשר שאלו אותו היאך נתעורר על כך, ענה כמסיח לפי תומו שמעודו לא ראה שאנשים יתלהבו כל כך ויקחו ללבם, רק מילי דעלמא, כגון מסחר ופליטיק, וכאשר ראה מידי יום ביומו כמה אברכים לאורך כל הדרך שקועים בלימודם בחיות גדול כל כך ובאהבתה ישגו תמיד, נתקרב על ידי כן לשמירת התורה והמצוות.

כאשר עמד למבחן אצל מרן הגאון בעל מנחת יצחק זצ"ל, לא הכירו עדיין הגאון זצ"ל, ולא ידע האיש ואת שיחו, וחשב מתחלה להעמידו על המבחן באופן רגיל, אולם כאשר אך שאל את שאלתו הראשונה באיזה שאלה ביורה דעה החל לענות בבקיאות מדהימה מארבעה חלקי שולחן ערוך הנוגעים לשאלה זו. המנחת יצחק התפלל ביותר ולא יכול להתאפק מרוב התרגשות, וקם וקיבל את פני מרן ביותרת הכבוד, והחל לדבר עמו בתורה ולטייל אותו בערוגות ההלכה כדבר איש אל רעהו, ונווכח במו עיניו שכל רז לא אניס ליה. ואח"כ כתב לו מכתב מלא הערצה. ובצאת רבינו מחדרו אמר "לא ידעתי שיש

בדור הזה בקיא וגאון כמוהו, אף בדור קדום היה בגדר חידוש".

יש לציין גם בעת כזאת לא ביטל זמניו וסדריו, והיות שהיה באמצע סידור ספרו לאור עולם, קיים מש"כ וגם מזה אל תנח ידך, ולמרות שהמבחן נמשך משך זמן, וגם היותו בגלות שלא בביתו, מ"מ עסק בסידור ספריו כאילו יושב במנוחה בתוך ביתו, שהרי לקראת עצם הבחינה כבר מוכן עליו מכבר...

באותו תקופה נתיידד ביותר עם ריעו ועמיתו הגאון הצדיק רבי משה הלברשטאם זצ"ל אשר הפליא את גדולת תורתו ועוצם בקיאותו של אאמו"ר זצ"ל, וביחוד העריץ את ענוותנותו והצנע לכתו וכך התבטא "הנה בא אלי אחד מגדולי הלמדנים שבדור, לשוחח בלימוד ופסק, וכל כולו אומר ענוה ושפלות כאילו הוא איש פשוט שבא לשאול שאלה".

ראה בתורה בעסק התורה שיא האושר ומעלת המעלות וכל תקותו היתה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה כפי שמתבטא במכתבים שכתב לבניו בשיבות "אם לא שבניי יושבים ולומדים, מה עוד יש לי בחיים".

ומשום כן אין זה פלא כשרקד עם ספר תורה בשמחת תורה, ראו איך נפשו יוצא מרוב אהבת התורה, ומפזז ומכרכר בכחות עצומות ורגש נפלא.

נתקיים בו יגעת ומצאת תאמין, יגיעתו הניבה פרי, וידע כל התורה כולה על בוריו. מחו היה מח של תורה, ש"ס ופוסקים וספרי הלכה חקוקים על לבו, והיה רגיל על לשונו דברי רבינו גרשום מאור הגולה אין לנו שיור רק התורה הזאת, שכל מהותו היה תורה.

וכשהיה אברך בן ארבעים שנה העיד עליו הגר"ש וואזנער בעל שבט הלוי זצ"ל כי הוא איש אחד מאלף ביגיעת התורה וקנינה. והרב בעל באר משה מדעברצין זצ"ל כתב: בקי טובא בכל חדרי תורה, וידענא ביה שהוא בקי ברוב שו"ת של דורינו ודור שלפנינו.

גודל תשוקתו בלימודו הי' ניכר בזה שלמרות עייפותו לפעמים הי' במדה כזו שלא אפשר לו להמשיך לשבת על כסאו ומוכרח הי' לשכב במטה (או כו"כ פעמים על הרצפה ממש עם הטור או השו"ע כפי שהעיד חתנו הרה"ג ר' משה אשר גרינפעלד שליט"א) אבל למרות כל זאת אף פעם לא נרדם באמצע לימודו מגודל התשוקה

מודעה ובקשה

היות שבדעתי בעזהי"ת להמשיך להוציא לאור את שאר הביאורים על הספר הקדוש "ספר חסידים", עם ביאורי וציוני אאמו"ר הגאון זצ"ל, אכן דבר תורה מעות קונות, ומי שרוצה להיות לו חלק ונחלה בזכות הגדול הזה, לפרסם ולעורר לבבות ישראל בדברי הראשונים כמלאכים, וגם לעשות רצון צדיק אאמו"ר זצ"ל, כאשר ביקש בצוואתו להפיץ חיבוריו על פני תבל, נא לפנות אלי, ותבא עליו זכות הרבים וברכות התורה.

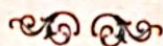
להשיג הקונטרס, להערות והארות

נא לפנות למשפ' וויגדער

75 Webster Ave.

Brooklyn N.Y. 11230

718.871.6718

סימן א

זה נקרא ספר חסידים^א, דבריו ממתקים וכלו מחמדים, ונכתב ליראי ה' ולחושבי שמו^ב. כי חסיד אשר לבו חפץ באהבת בוראו לעשות כל רצונו ואינו יודע לשום על לב הדברים כולם, ומאיזה דבר צריך להזהר ואיך להעמיק לעשות רצון בוראו, לפי שמיעטו הלבבות, ולפי שיש חסיד שמושים הרבה דברים על לבו, ויש חסידים שעושין מעט ואלו היה יודע ומבין בדברי החסידות היה עושה הרבה מאד מאותן החסידים העושין הרבה, לכך נכתב ספר חסידים למען יראו בו יראי ה' וכל השבים לבוראם בלב שלם^ג וידעו ויבינו מה שעליהם לעשות ומאיזה דבר צריכין לזהר.

אך לא לרשעים נכתב^ד, שאם יראו בו רשעים, יהיו נראים כמה דברים בעיניהם דברי שטות. ואם ידברו באזניהם ילעיגו למו. ועליהם אמר שלמה בחכמתו באוני

❧ הגהות והערות ❧

ועיין בדרשות חתם סופר ז"ל על סוכות שנת תקצ"א בדברי רש"י אלו בד"ה חסידים שעמד על דבריו והעלה דבעל תשובה מחמת שבאה עליו חלאים ויסורים נקרא חסיד אח"כ, והיינו ב' מיני חסידים דקרא א) "תהלתו בקהל חסידים" מעיקרא וכו' ושוב מיירי מחסידים ע"י חולי ומכאוב היינו "יעלזו חסידים בכבוד". גם יעיין בההג"ה שם דהביא מהכת"ס ז"ל בלקוטים שבסו"ס דברים ד"ה בש"ס ברכות וכו' דמחלק בין ב' מיני בע"ת א) מי ששב בילדותו בעודו בתקפו דאז זדונות נעשו כזכיות נקרא חסיד ב) השב בזקנותו דאע"פ דמועלת אינו נקרא חסיד [ולכן במס' סוכה שאמרו אשרי זקנותינו שכפרה וכו' בע"ת בזקנותם שפיר כתב רש"י שאינם בסוג חסיד ע"ש] והביא דאמר זה להחת"ס ז"ל וקלסוהו. שוב הביא שם בההג"ה דדברי הפרמ"ג ז"ל הנ"ל לקוחים מהאבודרהם ז"ל א' מן הראשונים.

ד. הנה רבינו ז"ל כתב דלא כתב הספר לצורך רשעים אלא לצורך הצדיקים החפצים בדרכי השי"ת דלהם יהיה לתועלת וכמו שהביא הפסוק

א. כאן רמז המחבר ז"ל שמו ושם אביו כמ"ש בפ"י "ברית עולם" מהחיד"א ז"ל ולכן קרא שמו ספר חסידים בגימטריא זה יהודה בן שמואל עם הכולל כמו שהיו התנאים רומזים לשמם כמ"ש הרוקח ז"ל בספרו בהפתיחה.

ב. דמי שרוצה להיות חסיד ואין בעירו מי שילמוד ממנו ילמוד מהספר הזה, וכן עם חסיד תתחסד (תהילים יח כו) תתחסד בגימטריא משנת חסיד דמי שלא זכה ללמוד מן החסיד ילמוד משנת החסיד. ברית עולם.

ג. מדברי רבינו משמע במה שכלל בעל תשובה בכלל חסיד דלא כמ"ש רש"י ז"ל בסוכה נ"ג ריש ע"א [ד"ה חסידים] דחסיד נקרא מי שחסיד מעיקרו, ועיין במקור חסד דהעיר בזה והביא דדברי רש"י ז"ל צ"ע מגמ' בב"ק ק"ג: דאישתבע בשיקרא והדר הוי חסיד הרי דנקרא חסיד אף דחטא מעיקרא. גם הביא מהפרמ"ג באו"ח קי"ח בא"א א' דצדיק נקרא מי שלא חטא מעולם וחסיד מי שחטא ועשה תשובה, עיין בדבריו שהביא הרבה סתירות לדברי רש"י ז"ל.

כסיל אל תדבר וגו' (משלי כ"ג ט). וכן שלמה כשכתב ספר משלי לא כנגד הרשעים כתבו, כי אילו הי' מדבר באזניהם חכמתו לא היתה מועלת להטיב לבם ולהשיבם, אלא נגד הצדיקים החפצים בדברי ה' כנגדם דברי, שיראו ויבינו וישכילו וכדכתיב

הגהות והערות

במניעה מלסבב בשגגה הגדה (היינו שלא לומר כדי שלא יהיה מזיד) אולי מניעה ממש"כ ולא תשא עליו חטא. או אולי ממש"כ למען ספות הרוה את הצמאה ח"ו (דלמפרע יהא נענש על השוגג ג"כ, עי"ש רמב"ן ז"ל בפרשת "כי תצא") ומ"מ בכך י"ל דמכריע רוב צייתנות נגד מיעוט (דלא יצייתו) וספק מוטב שיהיו שוגגין (הנ"ל) נדחה מפני צייתן אחד (שיש בתוך הרוב). עכ"ד במילי דחסידותא.

שוב הביא משו"ת הרא"ש כלל (ו) שבספק אם ישמעו א"א מוטב שיהיו שוגגים וכו'. (באמת מפורש הוא בהרא"ש על ביצה ג"כ, עי"ש בדף (ל), וכן יש ללמוד ממש"כ הלב"ש בלשון הרמ"א ז"ל או"ח תר"ח סעי' ב' שכת' ואם יודע שאין דבריו נשמעין לא יאמר ברבים להוכיח וכו' וכת' הלב"ש דהלשון אינו מדוקדק דע"כ מיירי ג"כ בהכי עי"ש ומתחילה מיירי התם לחלק בין איסור המפורש בתורה לאיסור שאינו מפורש בתורה דדוקא כשאינו מפורש בתורה אמרינן מוטב שיהיו שוגגים וכו' ומיירי ג"כ כשיודע שלא יקבל כמ"ש הלב"ש ומוכח דבספק ל"א כן, ודו"ק). גם הביא מהריטב"א במכות דף (כ) דדוקא באיסור עשה אמרינן מוטב שיהיו שוגגין וכו' ולא באיסור לאו, ולדבריו אין חילוק בין מפורש בתורה לאינו מפורש בתורה ודלא כדקי"ל באו"ח תר"ח, ואולי יש לחוש לדבריו (דבל"ת מחוייב בכל אופן שיהיה).

שוב כת' דבהוראה לרבים ל"ש מוטב שיהיו שוגגין עי"ש. ועיין מ"ש באשל אברהם בהל' חוה"מ בסי' תקל"ג ותקל"ט. ועיין גם בחידושי חת"ס למס' שבת דף קמ"ח: דהביא בשם התשב"ץ בח"ב דהג"מ אם שגו רוב הציבור אבל איזה יחידים מוטב שיזידו הם ולא יגררו רוב הקהל אחריהם ע"כ צריך להוכיחם בכח. התשובת תשב"ץ הוא בח"ב סי' מ"ז.

"כי ישרים דרכי ה' וכו' יכשלו בם" וסיים הא למדת שדרכי החסידות והענוה והיראה הם מכשול לרשעים ולצדיקים תקומה, דממלות אלו משמע דאף דלרשעים יהיה הספר למכשול מ"מ כיון דלצדיקים יהיה תקומה לכן כתבו. כעין דבריו מבוארים בהקדמת הרמב"ם ז"ל למו"נ דכתב שם דכתב ספרו אפילו בעבור א' המשכיל את דבריו אפילו אם אלף יכשלו בו, ומשמע שם דהיה יודע דהרבה יכשלו בהבנת הדברים ומ"מ לא מנע מלהדפיס משום אותו א' דיהיה לו לתועלת. וחידוש הוא דבספר "מילי דחסידותא" על הספר חסידים מהגה"ק מבאטשויטש ז"ל לא הביא את דבריו, דהלא נוגע הוא לדבריו שם, שכת' על דברי המחבר כאן בזה שכת' אך לא לרשעים וכו' דזהו בסגנון שאחז"ל כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לאמר דבר שלא נשמע. אמנם להדפיס לפני רבים שיש שישמעו ויש שלא ישמעו על כזה נאמר (יחזקא' ג כז) "השומע ישמע והחדל יחדל". הגם שמצד ספק שב ואל תעשה עדיף, מ"מ לימוד (המצוה דללמד לאחרים) וביותר המצוה דהוכיח תוכיח מכריע לקום ועשה. גם לשון הנבואה (ד"השומע ישמע והחדל יחדל") מורה שאין הולכים בזה אחר הרוב. וגם אם לא ישמע רק אחד מוטל להדפיס לאפשרושי מאיסורא. ובספק אם ישמעו מכריע לומר כי אם ישמע יקיים מ"ע מה"ת דהוכח תוכיח ומצות ל"ת דלא תשא עליו חטא אבל האומר דבר שלא נשמע אינו אלא ל"ת שבדברי קבלה "אל תוח לץ" וכו' דאינו אלא מדברי סופרים. וגם לאפשרושי מאיסורא דרבנן דהוי בכלל הכתוב "לא תסור" והעובר על דברי סופרים חייב מיתה, מכריע ג"כ החיוב להודיע בדפוס אם אי אפשר שיודיע בעל פה. (ועי"ש דמסופק דאפשר האיסור שלא לומר היינו מפה לאוזן דוקא ולא בכתב). ומצד מוטב שיהיו שוגגים י"ל באולי שזא"ת עדיף בספק אם ישמע כי

(הושע ה') כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בהם ופושעים יכשלו בהם. הא למדת שדרכי החסידות והענוה והיראה הם מכשול לרשעים ולצדיקים תקומה.

סיכום סימן א'

- א. יש לאדם המחבר ספר לרמוז שמו ושם אביו בתחילת הספר.
- ב. ביאור מלת חסיד היינו מי שלא חטא מימיו או מי שחטא ועשה תשובה מאהבה בימי נערוותו, או שעשה תשובה מחמת חלאים ויסורים הבאים עליו. חת"ס וכת"ס.
- ג. יש להדפיס ספר אם אפילו יהיה לתועלת לאדם אחד בלבד, אפילו אם לרבים יהיו למכשול.
- ד. מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע מצוה מדברי קבלה.
- ה. מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע מצוה צ"ע אם דוקא מפה לאוזן או אפילו לא ישמעו [כגון בכתב].
- ו. מוטב שיהיו שוגגין וכו' ל"א כשיש ספק אם ישמעו אלא בודאי אם לא ישמעו.
- ז. באיזה יחידים ל"א מוטב שיהיו שוגגין וכו' דמוטב שיזידו הם ואל יגררו הציבור אחריהם.
- ח. להלכה אין חילוק בין עשה לל"ת בנוגע למוטב שיהיו שוגגין ודלא כהריטב"א במכות (כ) [דס"ל דדוקא בעשה אמרין מוטב כו'] ואולי יש לחוש לדבריו. מילי דחסידותא.

הגהות והערות

וכתב עוד [התשב"ץ] שם והמורה הוראות אם הזהיר את העם והם לא הוזהרו, עליו נאמר [יחזקא' ג כא] אתה את נפשך הצלת והביא את הגמ' בב"ב פ"ט: בענין משקולות [אר"י ב"ז ווי אם אומר שמא ילמדו הרמאין ווי אם לא אומר שמא יאמרו כו' ופסדו העניים ואסיקנא דודאי אמרה מהאי קרא אמרה כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בהם] עי"ש.